

La fractura entre el món rural i el món urbà

**Col·lecció
Fractures socials**

Jordi Sevilla
Economista

Setembre 2021

observatorisociallacaixa.org

l'ObservatoriSocial

Crèdits

**L'Observatori Social de
la Fundació "la Caixa"**

**Fundació "la Caixa", 2018
Plaça de Weyler, 3
07001 Palma**

Traducció:
Jordi Palou
Disseny gràfic i maquetació:
César Jara

La Fundació "la Caixa"
no s'identifica necessàriament
amb l'opinió dels autors
d'aquesta publicació.

Sumari

06	Trajectòria dels àmbits urbà i rural: del Segle de les Llums a l'actualitat
08	La despoblació de les àrees rurals: un problema mundial
10	Els indicadors sociodemogràfics de la despoblació del món rural a Espanya
12	Zones rurals, despoblament, envelliment i masculinització
16	La despoblació es mesura a partir d'indicadors socioeconòmics
19	Nivell i condicions de vida: índex de qualitat de vida i renda mitjana
21	Risc de pobresa i exclusió social
23	La fractura en els serveis i els recursos bàsics: l'accessibilitat als centres d'activitat econòmica, les infraestructures i el transport a les àrees rurals
26	El model sanitari i l'educatiu han de respondre a les necessitats de la població rural
30	L'accés a les tecnologies de la informació, un factor fonamental per a reduir la fractura entre les àrees rurals i les urbanes
33	La fractura a debat: l'impacte de la covid-19 en l'equilibri del rural i l'urbà
36	Mesures per assolir el desenvolupament rural i la cohesió territorial

Aquest número forma part de la col·lecció «Fractures socials», integrada per les publicacions següents:

- **Una introducció**
- **Fractura entre rics i pobres**
- **Fractura entre dones i homes**
- **Fractura entre joves i grans**
- **Fractura entre el món rural i el món urbà**
- **Fractura entre el turbocapitalisme i el retrocapitalisme**
- **Fractura entre analògics i digitals**

Punts clau

- 1** A Espanya, l'especialització geogràfica de l'economia concentra, cada vegada més, la creació de riquesa i d'ocupació en determinades zones (ciutats i àrees costaneres), amb el risc creixent de despoblació d'àmplies regions rurals i de l'interior del país.

- 2** Com assenyalava l'Estratègia nacional enfront del repte demogràfic del 2019, la despoblació és un fenomen generalitzat que afecta el 50% dels municipis espanyols en risc de despoblació (per sota de 12,5 habitants/km²). Aquest fenomen incideix amb més intensitat sobre els municipis més petits i sobre les àrees menys poblades. Segons les dades publicades en aquest document, entre els anys 2001 i 2018 el 63% dels municipis van perdre població, encara que si considerem estrictament el període 2011-2018, es posa de manifest que els municipis que perden població són més del 80%.

- 3** El 2020 el 90% de la població es concentrava en tan sols el 30% del territori, mentre que el 10% de la població es repartia en el 70% del territori restant. El 61% dels municipis espanyols tenen menys de 1.000 habitants, amb la qual cosa es troben en risc d'extinció a mitjà termini. Segons l'Eurostat, 19 províncies espanyoles es troben entre les menys denses d'Europa. La densitat de població més baixa de tot Espanya la té Castella-la Manxa, amb 25,69 habitants/km², seguida per Castella i Lleó (25,97 habitants/km²), Extremadura (26,13 habitants/km²) i Aragó (27,42 habitants/km²).

- 4** La fractura entre els àmbits urbà i rural que analitza aquest informe té conseqüències importants i diverses en termes socials, econòmics, mediambientals i, fins i tot, polítics. Els efectes són diversos: a més de les tensions territorials que produeix la bretxa, hi ha també conseqüències demogràfiques, de convivència social, de pressions sobre l'estat del benestar, etc. Entre aquestes conseqüències destaquen l'envelliment de la població, amb més de 1.000 municipis en què no hi ha cap menor de 5 anys, com també la masculinització del territori. En el 75% dels municipis espanyols hi ha més homes que dones, i aquesta tendència és més acusada en els territoris amb menys densitat.

- 5** Destaquen els efectes de la fractura territorial sobre les situacions econòmiques i de vulnerabilitat de les llars. Com més baixos són els nivells de renda dels territoris més despoblats i rurals, més altes són les taxes de pobresa. L'Alt Comissionat per a la Lluita contra la Pobresa Infantil es va pronunciar sobre aquesta qüestió l'any 2019: «la pobresa infantil presenta trets específics en contextos no urbans i, especialment, a les zones despoblades». Així, el 2019, la taxa de pobresa infantil era del 25,1% a les zones molt poblades, el 28,7% a les zones intermèdies i fins al 34,3% a les zones poc poblades.

- 6** Aquesta fractura provoca que les zones rurals i de l'interior deixin de ser atractives per a molts ciutadans davant la manca d'oportunitats laborals o de serveis públics de qualitat, especialment per als joves i les dones, dos dels col·lectius que menys oportunitats troben en aquestes àrees.

- 7** Trobar un equilibri entre les zones urbanes i les rurals, entre l'interior i el litoral, hauria de ser una prioritat política perquè milers de ciutadans no es vegin obligats a abandonar el seu lloc de residència a contracor. Espanya presenta una fractura generacional que no és tan sols un problema del present, sinó també del nostre futur com a societat. D'una banda, hem d'esmentar els joves que van créixer durant la crisi econòmica, que ara han d'afrontar greus dificultats per desenvolupar els seus projectes vitals. Aquest va ser el grup més perjudicat per la recessió i avui són els grans oblidats en el repartiment

dels guanys de la recuperació, en un context marcat per la incertesa, la revolució digital i la globalització. Al pol oposat de la bretxa generacional hi ha el grup de majors de 65 anys, un col·lectiu essencial per al manteniment de famílies senceres i que han suportat millor els efectes de la crisi sobre la seva economia i el seu benestar, malgrat la pèrdua de poder adquisitiu davant la revalorització insuficient de les pensions.

- 8** En el moment actual hem d'afegir que la covid-19 sembla que incideix tímidament en l'equilibri rural-urbà, encara que és molt aviat per avaluar la magnitud d'aquest impacte. El confinament, que fa que una part de la població vulgui viure més a la vora de la naturalesa; el teletreball, imposat a una bona part de la població treballadora; la pèrdua d'ingressos derivats dels ERTO o fins i tot la pèrdua del lloc de treball, tot plegat ha fet que tornem a girar els ulls cap als pobles, amb la idea que hi gaudirem de més llibertat, d'un entorn més saludable i d'un estil de vida més econòmic.

- 9** No podem saber si aquesta tendència es consolidarà o si, al contrari, un cop desapareguda la pandèmia, es capgirarà i tornarem enrere. El desafiament d'atreure població a les zones rurals està sobre la taula. El repte següent serà fer-hi arrelar aquesta població i, per això, no hi ha cap altre camí que superar la fractura en els serveis bàsics i en les oportunitats laborals que ofereix el món rural.

Xifres clau

1%

El 2020, l'1% dels municipis, els que són grans urbs de més de 100.000 habitants, acollien el 40% del total de la població d'Espanya.

18%

El 2020 la taxa d'atur de les províncies més despoblades va augmentar el 18% respecte al 2019.

42 punts

La renda disponible mitjana total el 2018 va ser de 22.634 euros, però entre els municipis més petits, de menys de 1.000 habitants, i els més grans, de més de 500.000, hi ha una diferència de 42 punts.

29%

L'any 2000 el 29% dels habitants de municipis rurals tenien més de 65 anys, mentre que la mitjana estatal se situava en el 17%.

50%

Gairebé el 50% de la població rural té escassa formació.

25%

Gairebé el 25% de les llars de les zones rurals no disposen de cap mena d'ordinador a casa.

1/3

Una de cada tres persones en risc de pobresa o exclusió social viu en una zona rural o poc poblada.

34 punts

La fractura entre el món rural i l'urbà quant a la connectivitat en telecomunicacions, especialment en la connexió a internet de molt alta velocitat, és de 34 punts percentuals.

Nota: dades del 2020.

1

Trajectòria dels àmbits urbà i rural: del Segle de les Llums a l'actualitat

L'any 1792, quan Francisco Cabarrús va escriure en una carta a Gaspar Melchor de Jovellanos que «la naturalesa no ens va fer per a amuntegar-nos en grans ciutats», Madrid tenia 50.000 habitants. Avui s'acosta als tres milions i mig. Més enllà de si l'opinió del ministre il·lustrat és correcta o no, en els darrers dos-cents anys han tingut lloc tres grans processos de canvi que expliquen aquesta nova realitat de l'acumulació de la població en grans ciutats. D'una banda, en aquest període va augmentar de manera espectacular el nombre d'habitants del planeta. En segon lloc, la irrupció de la industrialització, el segle XIX, i la generalització del sistema econòmic capitalista, fonamentat en la maximització del benefici privat, van exigir replantejar totes les relacions humanes. Això va afectar els conceptes de localització i habitatge, que es van passar a considerar des del punt de vista de la rendibilitat econòmica. Els valors hegemònics entorn dels quals es va organitzar el conjunt de la societat durant dos segles van topar frontalment amb l'estructura social que havia predominat fins aleshores. Finalment, cal esmentar l'aparició de determinats avanços tecnològics, com ara l'aplicació de l'acer i el desenvolupament de la indústria hidroelèctrica, i invents com l'ascensor o l'automòbil, que van permetre encunyar un concepte nou, el de megaciutat.

No hi ha dubte que la industrialització del segle XIX
va desencadenar una veritable
revolució urbana

No hi ha dubte que la industrialització del segle XIX va desencadenar una veritable revolució urbana. Podríem dir que la lògica econòmica del capitalisme industrial va generar la primera gran onada d'emigració del camp a la ciutat. D'altra banda, la mecanització de l'agricultura i l'aplicació posterior de fertilitzants van elevar ràpidament la productivitat del camp i van millorar les condicions de vida dels que es van quedar a les zones rurals. En aquesta fase, els avantatges associats a l'avanç de la urbanització es van traslladar, parcialment, a les zones rurals.

Més tard van aparèixer els problemes associats a les grans metròpolis urbanes i a l'alta densitat demogràfica que les caracteritza. Va ser aleshores quan es va començar a posar de moda «fugir de la ciutat» i es va començar a generar un nou traçat urbà que abastava des de la ciutat jardí fins a les urbanitzacions dels afores.

Posteriorment va tenir lloc un abandonament gradual del món rural. El que era urbà es va tornar a enlairar, en oferir les ciutats millors dotacions de serveis públics que no els entorns rurals, més oportunitats de desenvolupament de la carrera professional, una oferta variada de lleure i una gran capacitat d'atracció del talent.

No obstant això, el cop definitiu va venir de la mà de la globalització, l'obertura de mercats mundials i la demanda permanent per part dels habitants de les ciutats d'aliments variats i a preus cada vegada més baixos. Aquest seria el marc de la situació actual: en l'àmbit rural es desenvolupa actualment una activitat agrícola cada vegada menys rendible, i al camp hi ha cada vegada més zones –i més àmplies– despoblades. Paral·lelament, la població urbana augmenta considerablement en una economia cada vegada més diversa i global.

Cal analitzar aquesta fractura entre el món rural i l'urbà des d'una lògica d'igualtat de drets

Aquesta situació ha generat un profund malestar, indignació i rebel·lions en la societat; podem esmentar, a aquest respecte, moviments com ara el de les armilles grogues, que es va originar a França. Així mateix, hem d'esmentar l'aparició del concepte *Espanya buidada*, referit a les àrees que durant els anys cinquanta i seixanta van patir l'èxode rural cap a les ciutats (vegeu sobre això l'assaig *La España vacía*, de Sergio del Molino, Turner, 2020). Abordar, doncs, la fractura entre el camp i la ciutat només des de l'òptica de la lògica econòmica de la rendibilitat seria un error abocat al fracàs. Cal analitzar aquesta fractura entre el món rural i l'urbà des d'una lògica d'igualtat de drets i, alhora, des d'unes polítiques públiques democràtiques que garanteixin a tots els ciutadans la llibertat de viure on vulguin sense que això impliqui cap minva de drets.

D'altra banda, actualment la societat entra en una nova fase de relació entre el rural i l'urbà. Hem de tenir en compte que cada vegada hi ha més gent que treballa, es relaciona i s'entreté a la xarxa. Això comporta que el lloc on hom visqui depèn més de les preferències individuals que no de la mateixa realitat social i laboral, sempre que hi hagi una igualtat d'accés als serveis públics i telemàtics.

2

La despoblació de les àrees rurals: un problema mundial

Abans d'entrar a quantificar i analitzar el fenomen de la despoblació, aquest informe pretén definir què és l'àmbit rural. La Comissió Europea considera que «la noció d'espai o món rural va més enllà d'una simple delimitació geogràfica; es refereix a tot un teixit econòmic i social que comprèn un conjunt d'activitats molt diverses». Dins la Unió Europea no hi ha un consens entre allò que és rural i allò que no ho és. Per a alguns països com ara Alemanya, Espanya, França, Irlanda o Itàlia, el factor principal per definir un espai com a rural és el poblacional.

Eurostat i l'OCDE utilitzen criteris de densitat demogràfica: 150 habitants/km² i 100 habitants/km², respectivament, són els criteris que fan servir tots dos organismes per definir els espais rurals. Els llindars emprats per diferenciar els espais rurals dels urbans poden divergir molt, segons els països; així, el límit màxim d'habitants del municipi rural varia des dels 200 habitants/km² a Islàndia, passant pels 2.000 habitants/km² a Espanya i França, fins als 30.000 habitants/km² al Japó.

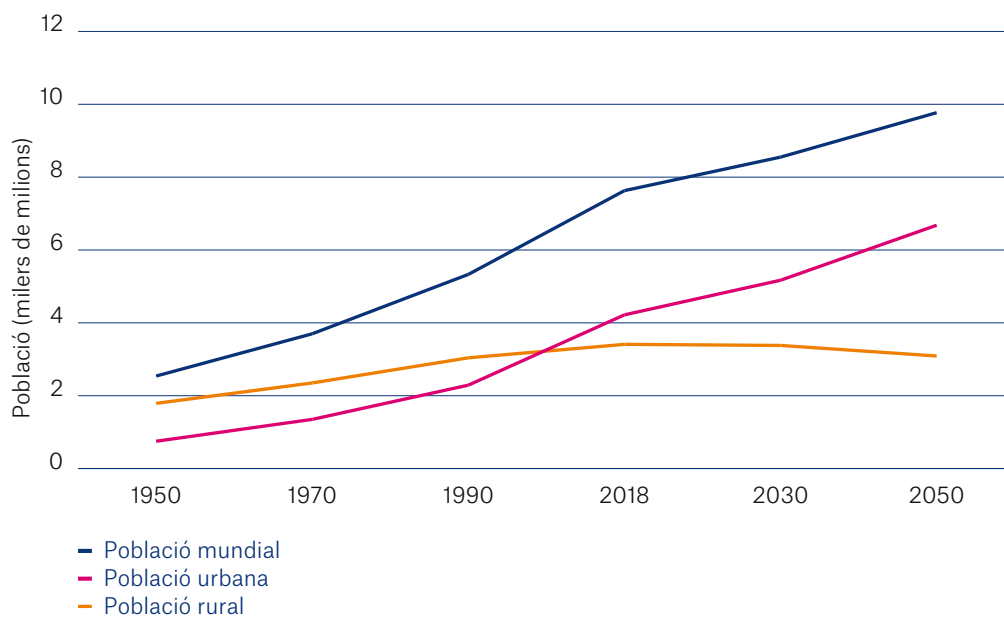
Al món hi ha més gent que viu
a les àrees urbanes
que no pas a les zones rurals

Durant la segona meitat del segle passat la població mundial va registrar un enorme creixement. El 1950 la Terra tenia uns 2.500 milions d'habitants. Quatre dècades més tard, el 1990, ja s'havien superat els 5.000 milions, i el 2018 la població mundial era aproximadament de 7.600 milions de persones. Segons l'informe de les Nacions Unides *World Urbanization Prospects* (Nova York, 2019), la població mundial continuarà augmentant i l'any 2050 el planeta tindrà prop de 10.000 milions d'habitants.

A escala global, però, hi ha dues tendències imparables: d'una banda, la concentració de la població en les àrees urbanes i la proliferació de les anomenades *megaciutats* (amb més de 10 milions d'habitants) i, de l'altra, la despoblació de les àrees rurals. Avui dia, al món hi ha més gent que viu a les àrees urbanes que no pas a les zones rurals.

Gràfic 1. **Des del 1950 i fins a mitjan segle XXI, la població urbana mantindrà la tendència al creixement, mentre que la població rural minvarà**

Població mundial, urbana i rural. 1950-2050

Font: Nacions Unides, World Urbanization Prospects, 2018.

3

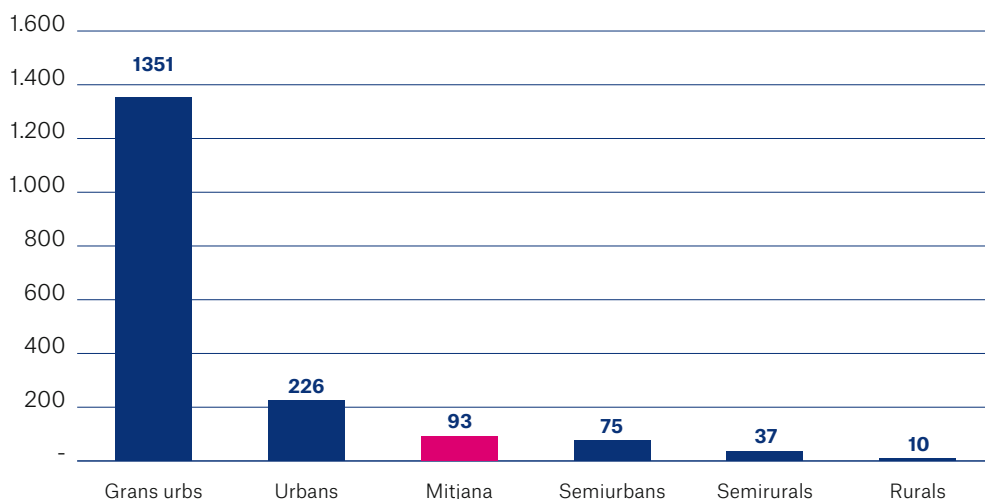
Els indicadors sociodemogràfics de la despoblació del món rural a Espanya

La despoblació és un efecte de la vulnerabilitat de les zones rurals, no la seva causa. Els desequilibris demogràfics es mesuren a partir de quatre variables, interrelacionades intrínsecament: la densitat de població, que implica un risc de polarització territorial; la tendència en el nombre d'habitants; la tendència de la piràmide d'edat i, finalment, la masculinització de la població.

A escala mundial, Espanya ocupa la posició 88 en la classificació de densitats de població dels diversos països. Amb 93 habitants/km² el 2019, la densitat de població és moderada. Espanya és el quart país més poblat de la Unió Europea, però la seva densitat de població fa que ocupi el dissetè lloc de la UE-27

Gràfic 2. **Les grans ciutats concentren la majoria de població**

Densitat de població segons el tipus de municipi, en habitants/km²

Font: Registre d'Entitats Locals del Ministeri de Política Territorial i Funció Pública.

La Unió Europea situa el risc de despoblament en una densitat de 12,5 habitants/km², i les àrees rurals espanyoles cauen àmpliament dins aquest paràmetre. El nombre de municipis espanyols amb una densitat de població de 12,5 habitants/km² o menys és de 3.939, la qual cosa representa el 48% del total de municipis. El problema, per tant, afecta 1,3 milions d'habitants aproximadament.

El risc de despoblament afecta desigualment les diverses comunitats autònomes

El risc de despoblament afecta desigualment les diverses comunitats autònomes. La comunitat més densament poblada és Madrid, a gran distància de la segona, el País Basc. Hi ha també una enorme concentració de població a les comunitats costaneres: el Mediterrani i les illes presenten índexs de densitat superiors al doble de la mitjana espanyola. Les comunitats del Cantàbric i Galícia se situen aproximadament en la mitjana. Aragó, Extremadura i les dues Castelles tenen una densitat de població inferior a un terç de la densitat mitjana.

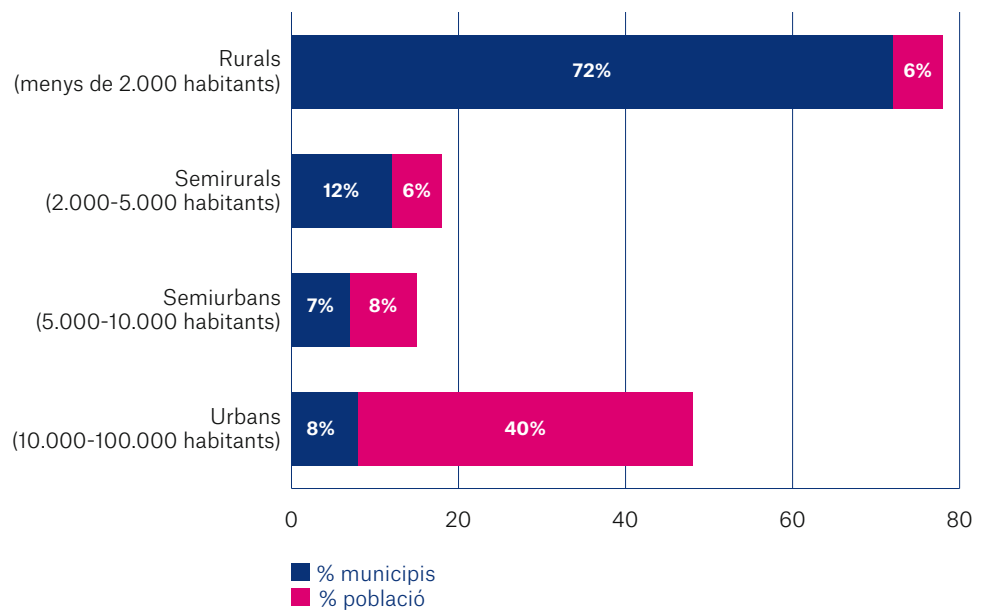
4

Zones rurals, despoblament, envelliment i masculinització

Espanya té actualment un total de 8.131 municipis. Si els classifiquem pel nombre d'habitants, menys de l'1% dels municipis –que en aquest informe anomenem grans urbs de més de 100.000 habitants– acullen el 40% del total de la població. Els municipis rurals de menys de 2.000 habitants representen el 72% dels municipis, encara que la seva població no arriba al 6% del total del país.

Gràfic 3. **El 6% de la població total del país viu en el 72% dels municipis**

Distribució de la població per tipus de municipi

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut Nacional d'Estadística (2020).

Els municipis rurals de menys de 2.000 habitants representen el 72% dels municipis, encara que la seva població no arriba al 6% del total del país

El que s'ha anomenat el *buidatge* del món rural ha continuat inexorable en la dècada actual. Des del 2010, més de 110.000 persones han emigrat cap a zones amb més oportunitats d'ocupació i més opcions de desenvolupament vital. Els municipis de menys de 2.000 habitants, que l'any 2000 representaven el 7,5% de la població espanyola, avui no arriben al 5,7%. Els municipis que anomenem *semirurals* (entre 2.000 i 5.000 habitants) no n'han sortit més ben parats i en els darrers deu anys han perdut gairebé el 6% de la seva població.

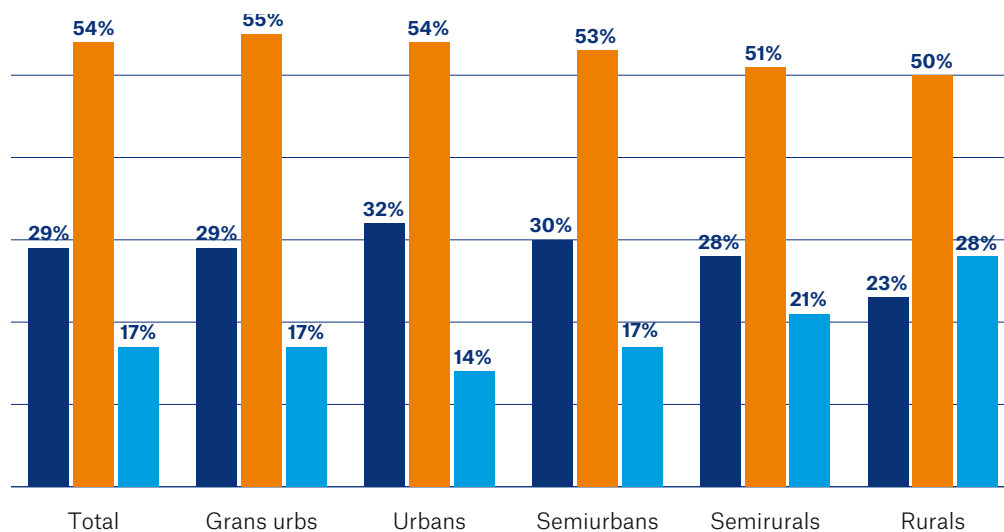
Tot Espanya –i fins i tot podríem afirmar que tot el món occidental– pateix un procés d'envelliment natural progressiu causat, d'una banda, per l'augment de l'esperança de vida i, de l'altra, pel baix nivell de natalitat. L'esperança de vida és de 83,33 anys, segons dades de l'Institut Nacional d'Estadística, la qual cosa situa Espanya com el tercer país amb l'esperança de vida més alta del món, només per darrere del Japó i Suïssa.

D'altra banda, pel que fa a l'edat mitjana de la població, Espanya ocupa la tretzena posició de la classificació mundial i el desè lloc dins els països de la Unió Europea. L'edat mitjana de la població espanyola el 2019 era de 44 anys.

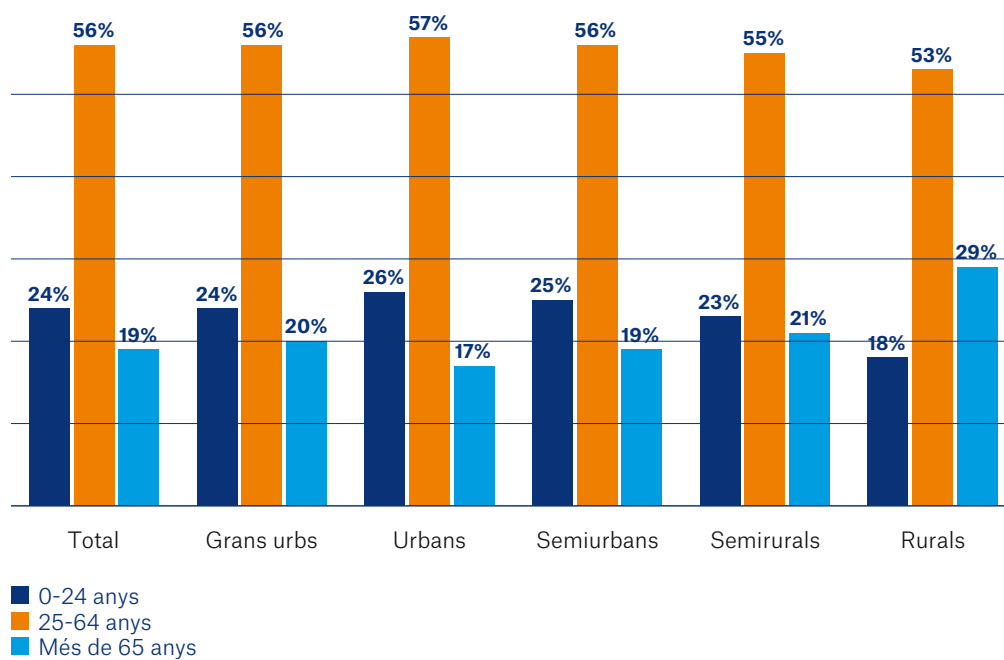
En el món rural, a aquest envelliment natural cal afegir-hi l'envelliment migratori produït pel desplaçament dels joves cap a les zones urbanes. L'any 2000, el 28% dels habitants dels municipis rurals tenien més de 65 anys, mentre que la mitjana estatal se situava en el 17%. El 2019, aquest percentatge va pujar al 29%, però també ha envellit la població total, on els majors de 65 anys representen el 19% de la població.

Gràfic 4. La població de les zones rurals és més envellida

Distribució de la població a Espanya, 2000

Distribució de la població a Espanya, 2019

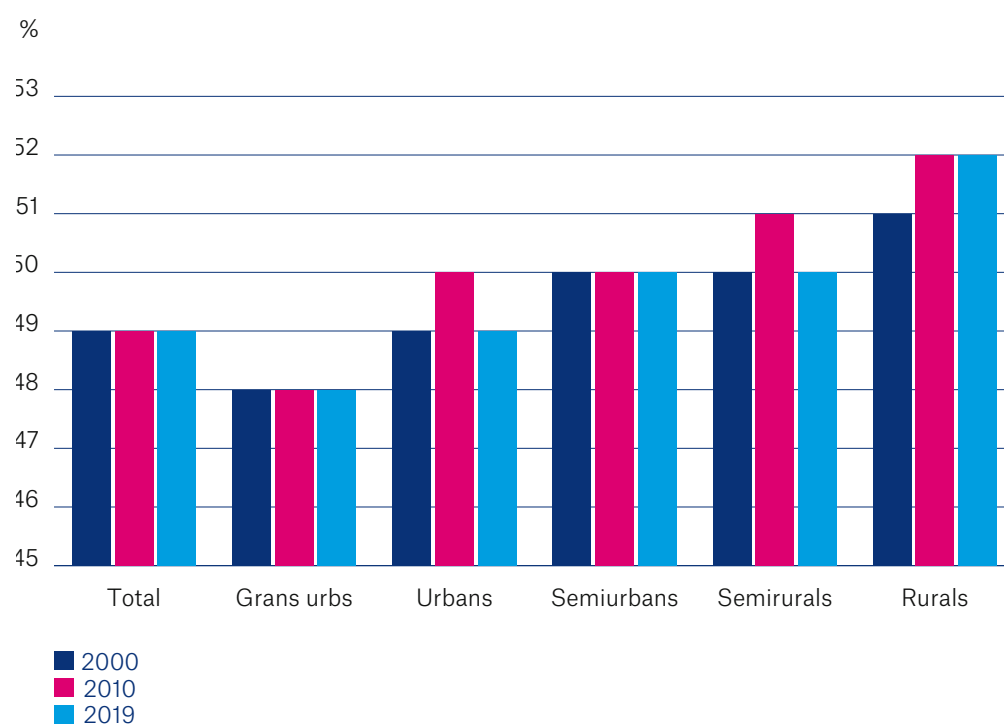
Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'INE, 2000 i 2019.

Un altre dels efectes associats a l'emigració del camp a la ciutat ha estat la masculinització de les àrees rurals. En una economia eminentment agrícola, el paper de la dona ha quedat relegat tradicionalment a les feines domèstiques i de cura. El desenvolupament del sector de serveis a les ciutats va oferir un nínxol molt atractiu per a la inserció laboral de les dones i la seva mobilitat social.

Els municipis rurals tenen un 52% de població masculina, enfront del 49% del total estatal o el 48% de les grans urbs. D'altra banda, són l'única mena de municipis on la masculinització ha augmentat sistemàticament en les dues darreres dècades.

Gràfic 5. Les zones rurals estan masculinitzades

Masculinització per tipus de municipi, 2000, 2010 i 2019 (percentatge)

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'INE, 2019.

L'envelliment i la masculinització de la població a les zones rurals no han fet sinó agreujar els profunds processos de transformació en l'estructura de les llars a Espanya. Del 2013 al 2019, el nombre total de llars a Espanya va augmentar el 2,2%, fins a arribar a la xifra de 18,6 milions de llars. En aquest mateix període, el nombre de llars unipersonals de persones majors de 65 anys va créixer l'11,3%, tot i que a les zones rurals aquesta mena de llars representaven el 14,6% del total.

5

La despoblació es mesura a partir d'indicadors socioeconòmics

En el debat sobre la desigualtat han guanyat pes en els darrers anys els enfocaments sobre les desigualtats territorials en detriment de les desigualtats personals.

Per a aquest informe, hem dividit el territori d'Espanya en tres grups, a partir dels criteris establerts per Eduardo Bandrés i Vanessa Azón ([La despoblación de la España interior](#), Funcas, 2021): províncies que componen l'anomenat *nucli dur de la despoblació* (11 províncies), províncies que componen l'anomenat *nucli tou de la despoblació* (12 províncies) i les altres províncies, denominades en aquest informe *províncies poblades* (27 províncies).

La covid-19 ha tingut un efecte devastador sobre l'ocupació en tot el país. El 2020 s'ha observat una caiguda substancial en la taxa d'activitat dels tres grups analitzats. Els efectes de la pandèmia han afectat en una mesura més gran el nucli dur respecte al nucli tou, que s'ha defensat molt millor de la crisi ocasionada pel coronavirus. Les províncies poblades, moltes de les quals costaneres i, per tant, dependents del turisme, han sofert una caiguda semblant, encara que una mica més lleu que les del nucli dur.

Si analitzem el problema laboral de l'Espanya buidada des del punt de vista de l'ocupació, les dades obtingudes fins al 2019 són demolidores. Les províncies del nucli dur de la despoblació presenten una taxa d'ocupació sistemàticament per sota de les taxes corresponents al nucli tou i a les províncies poblades. El 2002, la taxa d'ocupació del nucli dur se situava més de sis punts per sota de les províncies poblades i tres punts per sota del nucli tou. El 2019, aquesta distància de les províncies del nucli dur s'escurçava a dos punts en relació amb l'Espanya poblada, i gairebé s'igualava amb la dada de les províncies del nucli tou.

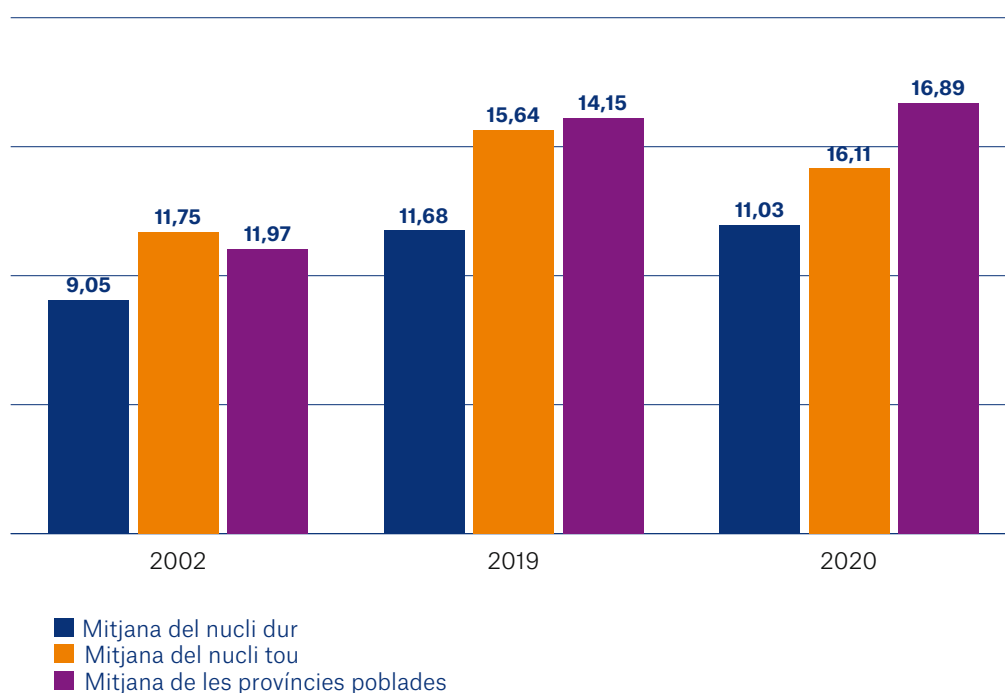
L'impacte més gran en l'ocupació
l'han tingut les províncies poblades
més dependents del turisme i l'hostaleria

Com hem vist més amunt, l'impacte més gran en l'ocupació l'han tingut les províncies poblades més dependents del turisme i l'hostaleria, amb una caiguda en termes relatius de la taxa d'ocupació del 4,28%, molt superior a la caiguda del nucli tou (1,43%) i a la del nucli dur, que presenta el millor comportament relatiu dels tres grups analitzats (0,79%).

La taxa d'atur ha castigat més durament les províncies del nucli tou que no pas les del nucli dur. El 2019, les àrees poblades amb dependència del sector de serveis presentaven la xifra més alta de tots tres grups: entre la seva població activa hi havia el 15,64% d'aturats i la desocupació va pujar més d'un punt el 2020. Les províncies del nucli dur, que el 2002 presentaven la xifra més baixa de la sèrie (9,05%), van veure com l'atur augmentava fins a l'11,68% en el període transcorregut fins al 2019. No obstant això, el 2020 han aconseguit reduir la taxa d'atur en mig punt en termes absoluts i en un 5,58% en termes relatius.

Gràfic 6. Més atur a les províncies del nucli tou de la despoblació

Taxa de desocupació a Espanya. Quart trimestre, anys 2002, 2019 i 2020

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de població activa de l'INE, dades dels anys 2002-2020.

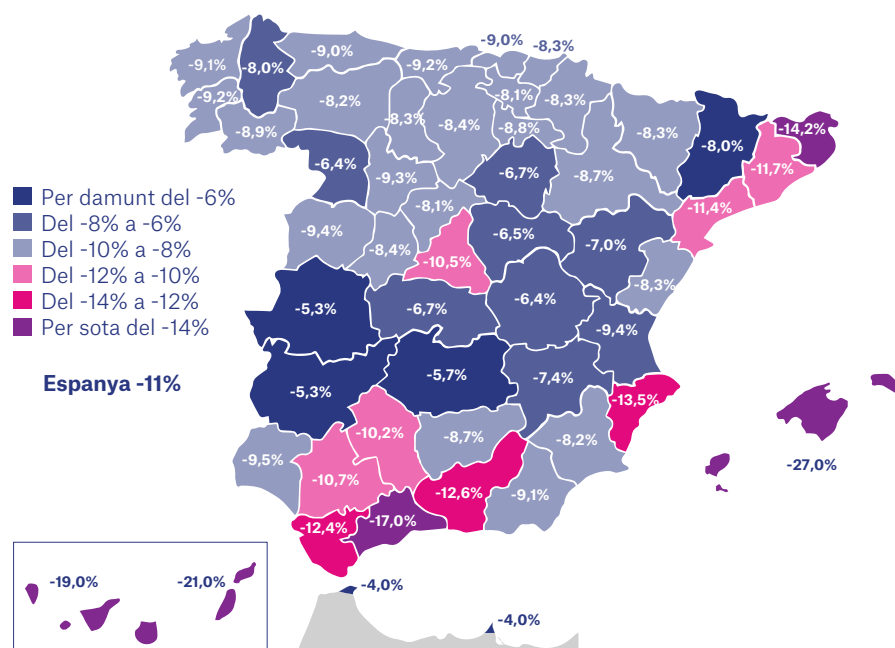
Un cop més, veiem com les províncies de l'Espanya poblada són les que més pateixen en matèria de desocupació. La taxa d'atur d'aquest grup ha augmentat una mica més d'un punt el 2020 en termes absoluts, la qual cosa representa un creixement del 18% en termes relatius respecte a la taxa del 2019.

El PIB per càpita el 2018 (última dada publicada per l'INE en la comptabilitat regional d'Espanya a escala provincial) era de 25.770 euros. La diferència entre l'Espanya buidada (nuclis dur i tou) i l'Espanya poblada és abismal. El nucli dur se situa 13 punts per sota de la mitjana estatal i a una distància de 16 punts respecte al grup de províncies de l'Espanya poblada. El nucli tou presenta una fotografia molt semblant al nucli dur; se situa a 11 punts de distància de la mitjana estatal i a 14 punts de les províncies poblades.

La caiguda d'11 punts en el PIB que va patir Espanya l'any 2020 a conseqüència de la covid-19 ha afectat de manera molt desigual les diverses províncies. Segons un article publicat no fa gaire pel Banc d'Espanya («[La evolución de la actividad en las provincias españolas a lo largo de 2020 y sus determinantes](#)»), les caigudes més destacades del PIB el 2020 s'han concentrat en un grup de províncies situades a l'arc mediterrani i a les Canàries.

Gràfic 7. La caiguda del PIB ha afectat les províncies espanyoles de manera desigual

Estimació de la variació interanual del PIB per província, 2020

Font: Ministeri d'Inclusió, Seguretat Social i Migracions, INE i Banc d'Espanya, 2021.

Aquestes caigudes més suaus del PIB a les províncies de l'Espanya despoblada faran escurçar les diferències entre les tres àrees en el PIB per càpita els pròxims anys, però, una vegada més, es corre el risc que es tornin a reproduir a mitjà termini si no canviem el paradigma econòmic amb polítiques actives de desenvolupament rural.

6

Nivell i condicions de vida: índex de qualitat de vida i renda mitjana

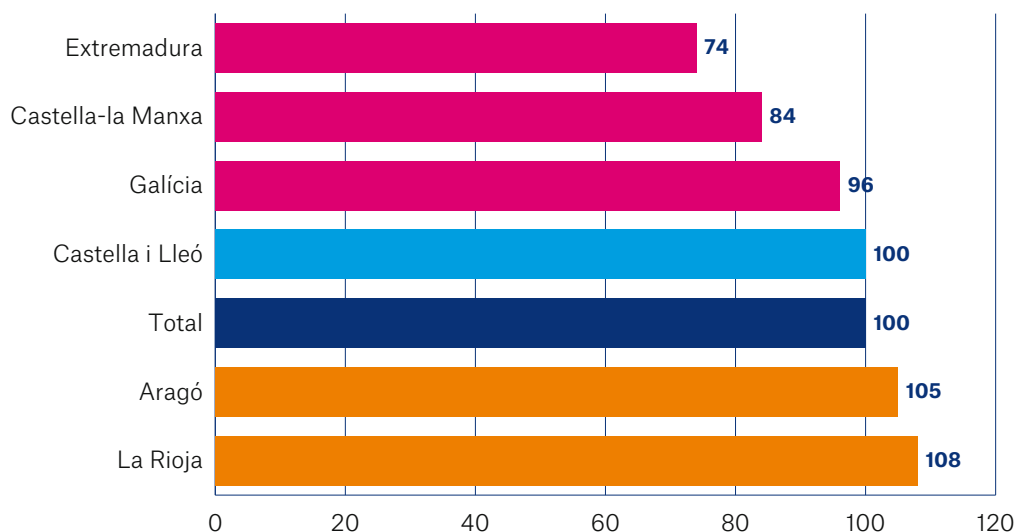
La qualitat de vida i el nivell de població no tenen una relació directa: algunes comunitats autònomes que pateixen el fenomen de la despoblació tenen un índex de qualitat de vida superior a la mitjana estatal, com és el cas de la Rioja i Aragó (molt per damunt de la mitjana) i de Castella-la Manxa (en línia amb la mitjana). Al contrari, Castella i Lleó, Extremadura i Galícia presenten valors netament inferiors a la mitjana; de fet, Galícia és la comunitat amb l'índex més baix del conjunt.

El manteniment del benestar social requereix treballar per aconseguir una societat més equitativa. El 2019 la renda neta mitjana estatal per unitat de consum va ser de 17.287 euros, la qual cosa va representar un creixement del 7% respecte al 2008. Aquest creixement va ser més baix a les tres comunitats despoblades particularment desfavorides: Castella-la Manxa, Extremadura i Galícia, que, a més a més, presenten valors notablement més baixos de nivell de renda.

El 2018 la renda disponible mitjana total va ser de 22.634 euros, però entre la dels municipis més petits, de menys de 1.000 habitants, i els més grans, de més de 50.000, hi ha una diferència de 42 punts. Dit altrament, la renda mitjana dels municipis més petits representa tan sols el 58% de la dels més grans. Quasi sense excepció, la renda disminueix a mesura que també ho fa la població del municipi.

Gràfic 8. La fractura entre comunitats de l'Espanya despoblada es manifesta en la renda mitjana de les llars

Renda neta mitjana per unitat de consum per comunitats autònomes, 2019
Total Espanya = 100

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de condicions de vida (INE).

Amb els índexs de renda disponible, si considerem que el total estatal equival a 100, advertim que la renda mitjana estatal s'ajusta a la dels municipis de 100.000 a 500.000 habitants i només els de 50.000 a 100.000 superen la renda mitjana. Per als altres municipis, el decreixement és sistemàtic i progressiu.

Entre Madrid i Extremadura, les economies que tenen més i menys paritat de poder adquisitiu, respectivament, hi ha una diferència de gairebé 30 punts percentuals. Si analitzem la classificació respecte al nivell de preus mitjans, les sis comunitats de l'Espanya despoblada es troben a la part inferior de la taula, encara que amb grans diferències. Aragó, la Rioja i Castella i Lleó (les de més renda dins aquest subgrup) es troben entre 2 i 5 punts per sota de la mitjana. Galícia, Castella-la Manxa i Extremadura (les que tenen la renda més baixa) presenten més diferències: Galícia, 6 punts percentuals, Castella-la Manxa, 10, i Extremadura, 14.

7

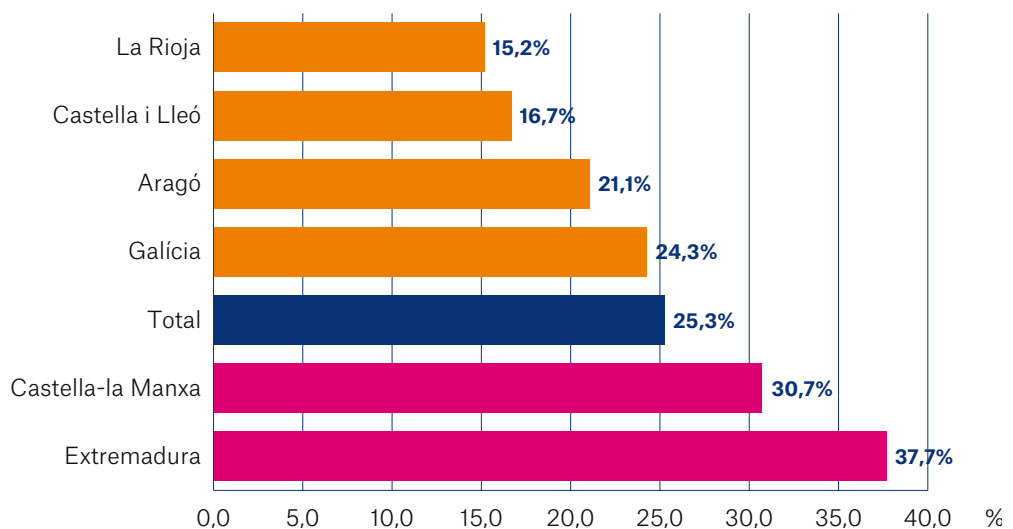
Risc de pobresa i exclusió social

Segons l'informe *El estado de la pobreza* de la Xarxa Europea de Lluita contra la Pobresa i l'Exclusió Social (2020), l'any 2019 el 25,3% de la població espanyola es trobava en risc de pobresa o exclusió social. De les persones afectades, una de cada tres viu en una zona rural o poc poblada, un percentatge molt superior a la quota que li correspondria si la pobresa es distribuís equitativament entre les zones.

l'any 2019 el 25,3% de la població espanyola es trobava en risc de pobresa o exclusió social. De les persones afectades, una de cada tres viu en una zona rural o poc poblada

Gràfic 9. **La taxa de pobresa o exclusió social afecta més les zones rurals i despoblades**

Taxa AROPE de risc de pobresa o exclusió social (percentatge), 2019

Nota: la taxa AROPE és la taxa de risc de pobresa o exclusió social que es fa servir en el marc de l'estratègia Europa 2020. Per a més informació sobre aquest indicador, vegeu *Riesgo de pobreza y/o exclusión social* (estratègia Europa 2020). [Indicador AROPE](#).

Font: *El estado de la pobreza*, Xarxa Europea de Lluita contra la Pobresa i l'Exclusió Social, 2020.

En altres paraules, segons indica l'informe esmentat, la població pobra cerca zones més econòmiques per compensar els seus ingressos escassos i viu en una proporció més gran a les zones rurals, on, paradoxalment, hi ha menys recursos a la seva disposició. Així mateix, les persones pobres que viuen a les zones menys poblades són les que tenen més dificultats per poder desplaçar-se a altres zones amb més recursos, cosa que les situa en un cercle viciós del qual és difícil escapar.

Les persones pobres que viuen a les zones menys poblades són les que tenen més dificultats per poder desplaçar-se a altres zones amb més recursos

El nombre d'habitants d'un territori determinat no té una relació directa amb la pobresa, però si aquestes dimensions poblacionals es combinen amb altres factors econòmics i socials, llavors sí que es genera una correlació entre àrees despoblades i alts índexs de desigualtat i exclusió social. A Castella-la Manxa i Extremadura, la despoblació i la pobresa van de bracet.

8

La fractura en els serveis i els recursos bàsics: l'accessibilitat als centres d'activitat econòmica, les infraestructures i el transport a les àrees rurals

No podem parlar de qualitat de vida i de benestar si la població no pot accedir adequadament als serveis públics i bàsics que ofereixen les diverses administracions. La manca de rendibilitat i l'elevat cost de prestar aquests serveis a les àrees més despoblades incideix sobre el fort desequilibri entre territoris.

El 2016 la Fundació BBVA va dur a terme una anàlisi per quantificar el temps necessari per arribar per carretera des dels municipis més remots a les ciutats o centres d'activitat econòmica, comercial i de lleure. Per a això, va prendre com a punt de partida diversos municipis rurals i va elaborar un indicador d'accessibilitat per carretera. D'aquesta manera va classificar els municipis rurals en dues categories: municipis accessibles i municipis remots. Segons aquest indicador, els municipis remots són els que tenen un temps mitjà de viatge de més de 45 minuts per arribar als centres urbans. El resultat és que, a tot Espanya, el 58% dels municipis rurals són accessibles i el 42%, remots.

Aquest resultat empitjora molt quan l'analitzem per províncies. Moltes de les províncies en declivi demogràfic tenen un percentatge de població rural que viu en municipis remots superior al 50%. Els casos que criden més l'atenció són els de Sòria i Terol, amb percentatges del 100% (taula 1).

Taula 1. **L'accessibilitat als centres d'activitat econòmica i de lleure, determinants de la qualitat de vida dels municipis**

Població rural en municipis remots (percentatge), 2016

Província	Municipis rurals	Municipis remots	Població rural en municipis remots (%)
Sòria	180	180	100
Terol	233	231	99,6
Càceres	209	145	66,8
Osca	195	155	65,6
Conca	231	142	62,4
Badajoz	141	86	59,8
Segòvia	202	129	56,9

Font: elaboració pròpia a partir de l'indicador sobre delimitació d'àrees rurals i urbanes a escala local de la Fundació BBVA.

El transport interior a Espanya es caracteritza per una extensa xarxa viària, ferroviària i d'aeroports i ports. A les zones de població baixa, els transports públics tradicionals (ferrocarril i línies d'autobusos, sobretot) no són eficients des d'un punt de vista econòmic ni mediambiental, ni s'adapten a les necessitats dels usuaris per la seva baixa freqüència o per la distància de les llars a les parades o baixadors.

Moltes vegades, en l'entorn rural el vehicle privat és l'única alternativa viable per als desplaçaments. Les carreteres que interconnecten el món rural representen el 41% del quilometratge total, però hi circula només el 5,3% del trànsit.

No obstant això, el transport per carretera en autobús o autocar és clau per garantir tant la mobilitat sostenible i econòmica com la capil·laritat, és a dir, la capacitat d'arribar a tot el territori. El model espanyol, caracteritzat per la col·laboració publicoprivada, fa de l'autobús el transport col·lectiu amb més nivell de cobertura del territori, ja que connecta aproximadament vuit mil poblacions a Espanya. Atesa l'extensa xarxa viària de què es disposa, és molt possible que l'autobús sigui la millor forma de transport per donar una resposta a aquest desafiament.

Segons l'Observatori del Ferrocarril a Espanya, si comparem les dades ferroviàries de la xarxa espanyola amb la dels altres països europeus, la nostra xarxa està infradimensionada en longitud respecte a la superfície i el nombre d'habitants. Tanmateix, se situa molt per damunt de la mitjana en el nombre mitjà de viatgers per quilòmetre de xarxa.

Només el 8% del total es va invertir en la xarxa de via estreta, tot i que aquesta via representa el 30% del trànsit anual de viatgers

El 90% del trànsit es concentra a les xarxes de rodalia i de via estreta, és a dir, a les xarxes que interconnecten el món rural, mentre que l'AVE i la mitjana distància representen menys del 10% del trànsit total. El 2019 es van invertir 2.407 milions d'euros, dels quals aproximadament la meitat van anar a parar a l'AVE. Només el 8% del total es va invertir en la xarxa de via estreta, tot i que aquesta via representa el 30% del trànsit anual de viatgers.

9

El model sanitari i l'educatiu han de respondre a les necessitats de la població rural

La sanitat és un servei de primera necessitat que ha patit una deterioració progressiva al món rural en les darreres dècades per motius d'escala, a causa de la baixa densitat i a l'aïllament.

Si considerem el nombre de personal mèdic en actiu, per comunitats autònomes, amb l'excepció de Catalunya i Galícia, que es troben per sota de la mitjana, podríem traçar un mapa autonòmic que divideix Espanya en dues meitats: el nord, amb més metges que la mitjana, i el sud, amb menys metges.

La sanitat és un servei de primera necessitat que ha patit una deterioració progressiva al món rural

Se sol considerar que l'atenció primària és l'eix del sistema de salut. Sembla que hi ha un consens en la necessitat de reforçar l'atenció primària en el món rural, per atendre més a la vora una població dispersa i envellida. Entre el 2015 i el 2019, la despesa sanitària pública ha augmentat el 14%, però si la desagreguem, veiem que l'atenció primària ha augmentat per sota d'aquesta xifra (l'11%), mentre que l'atenció hospitalària i especialitzada està en sintonia amb el creixement total.

Taula 2. **Els serveis hospitalaris i especialitzats han acaparat més inversió que l'atenció primària**

Despesa sanitària a Espanya, en milions d'euros, 2015 i 2019

Despesa sanitària en milions d'euros	2015	2019	Increment
Serveis hospitalaris i especialitzats	41.101	46.631	13%
Atenció primària	9.330	10.387	11%
Altres	15.297	18.007	18%
Total	65.728	75.025	14%

Font: elaboració pròpia a partir de l'estadística de despesa sanitària pública, Ministeri de Sanitat, 2019.

El 2019 la despesa sanitària mitjana per habitant va ser de 1.489 euros, però va presentar una variabilitat molt gran entre les comunitats. El País Basc és la comunitat que més gasta en salut per habitant: 1.873 euros, el 26% més que la mitjana. A l'altre extrem hi trobem Andalusia, amb una despesa de 1.262 euros, un 15% menys que la mitjana estatal.

D'altra banda, la majoria de personal sanitari contractat a Espanya treballa en l'atenció hospitalària i l'especialitzada. L'atenció primària només ocupa el 27% dels metges i el 20% del personal d'infermeria.

L'especialitat de medicina familiar i comunitària a les zones rurals presenta dos problemes: d'una banda, la previsió de jubilació d'uns 16.000 metges d'aquesta especialitat en els pròxims deu anys, segons l'Organització Mèdica Col·legial; de l'altra, la manca d'atractiu de l'exercici de la medicina en aquestes zones. Una mesura positiva seria promocionar la medicina rural amb recursos materials que ofereixin al personal sanitari jove la possibilitat de desenvolupar-se professionalment, mitjançant millors condicions laborals i incentius econòmics als MIR (metges interns residents) que acaben l'especialitat de medicina familiar i comunitària.

Aquest model d'assistència, que afecta els més de 8.000 pobles de menys de 15.000 habitants que hi ha a Espanya, ha trobat en les noves tecnologies i internet un nou aliat i una manera d'avançar, tot i que no hi ha dubte que encara hi ha molt de camí per fer. Les conselleries de salut són molt conscients del problema. Hem de preveure, però, que la crisi sanitària desencadenada per la covid-19 faci que les institucions competents es plantegin un nou model sanitari, que no hauria de deixar de banda el món rural.

En l'imaginari rural,
el tancament de l'escola
significa la mort del poble

L'educació és el pilar bàsic que permet el creixement de la societat i el desenvolupament com a país. En general, Espanya gasta poc en educació o, com a mínim, per sota de la mitjana europea.

En l'imaginari rural, el tancament de l'escola significa la mort del poble. On no hi ha serveis educatius no s'hi pot establir la població jove, cosa que deixa els municipis afectats davant una conjuntura incerta.

Per a l'educació infantil i primària, el model organitzatiu d'atenció educativa als municipis amb poblacions escolars reduïdes són els anomenats Centres Rurals Agrupats (CRA) o Zones Escolars Rurals (ZER). El curs 2017-2018 a Espanya hi havia un total de 723 CRA que atendien 2.182 localitats i 72.953 alumnes. Les comunitats autònomes que han sofert més despoblació rural tenen en tots els casos una ràtio més alta de localitats per CRA; Galícia és la que presenta la ràtio més elevada (més del doble de la mitjana estatal).

L'abandonament escolar prematur s'accentua a les zones rurals, on és més de dos punts més alt que la mitjana espanyola

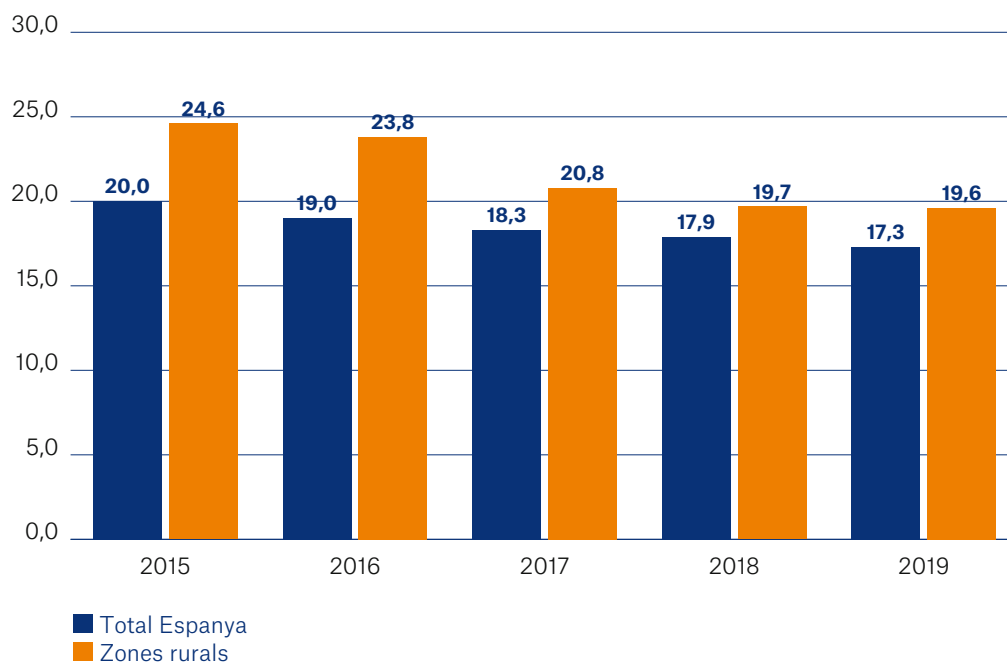
El problema de l'educació en el medi rural, però, no es resol tan sols amb més centres educatius, sinó que cal trobar un equilibri entre el nombre de centres i l'accessibilitat. El problema de l'accessibilitat es manifesta sobretot en l'ensenyament secundari. El document Las cifras de la educación en España. Curso 2018-2019, del Ministeri d'Educació (2020), esmenta que, segons el diagnòstic del medi rural fet pel Programa de desenvolupament rural sostenible (2010-2014), només el 50% de la població espanyola té accés a un centre d'ensenyament secundari al seu municipi.

No obstant això, la fractura també la produeixen altres factors socioeconòmics, com ara les oportunitats d'ocupació qualificada, els costos directes i indirectes de continuar la formació o els nivells educatius més alts dels pares a les zones més urbanes, entre altres.

Potser el millor indicador de la bretxa entre el món rural i l'urbà és la taxa d'abandonaments prematurs de l'educació. L'abandonament escolar prematur s'accentua a les zones rurals, on és més de dos punts més alt que la mitjana espanyola.

Gràfic 10. L'abandonament escolar prematur afecta les àrees rurals en una mesura més gran

Taxa d'abandonament escolar prematur de l'educació, 2015-2019

Font: elaboració pròpia a partir d'Eurostat, 2020.

Un altre indicador que posar de manifest la fractura és el nivell educatiu assolit per la població en edat laboral. Les diferències entre els nivells educatius assolits a les urbs i a les zones rurals són aclaparadores: al nivell inferior de l'educació, la població rural pesa 17 punts percentuals més, mentre que al nivell superior, la població urbana pesa 15 punts més. Gairebé el 50% de la població rural té escassa formació i, no obstant això, les xifres de formació mitjana i superior són pràcticament iguals.

10 L'accés a les tecnologies de la informació, un factor fonamental per a reduir la fractura entre les àrees rurals i les urbanes

Amb la infraestructura de comunicacions i una connectivitat competitiva segurament no n'hi ha prou per frenar la despoblació, però són absolutament necessàries, i més si la xarxa –com és el cas– redueix la dependència de les infraestructures públiques. El juliol del 2020 el govern va presentar l'agenda Espanya Digital 2025. Entre els seus objectius, l'agenda contempla «garantir una connectivitat digital adequada per al 100% de la població i promoure la desaparició de la fractura digital entre les zones rurals i les urbanes».

La bretxa digital té un doble origen: en primer lloc, està condicionada pel preu, els coneixements necessaris per fer servir les tecnologies de la informació i la comunicació, i el nivell cultural dels usuaris. El segon element condicionant és la infraestructura de comunicacions, que té l'origen en l'aposta de la UE i del govern d'Espanya per la liberalització de les telecomunicacions i la defensa de la competència en el sector.

Amb la infraestructura de comunicacions i una connectivitat competitiva segurament no n'hi ha prou per frenar la despoblació, però són absolutament necessàries

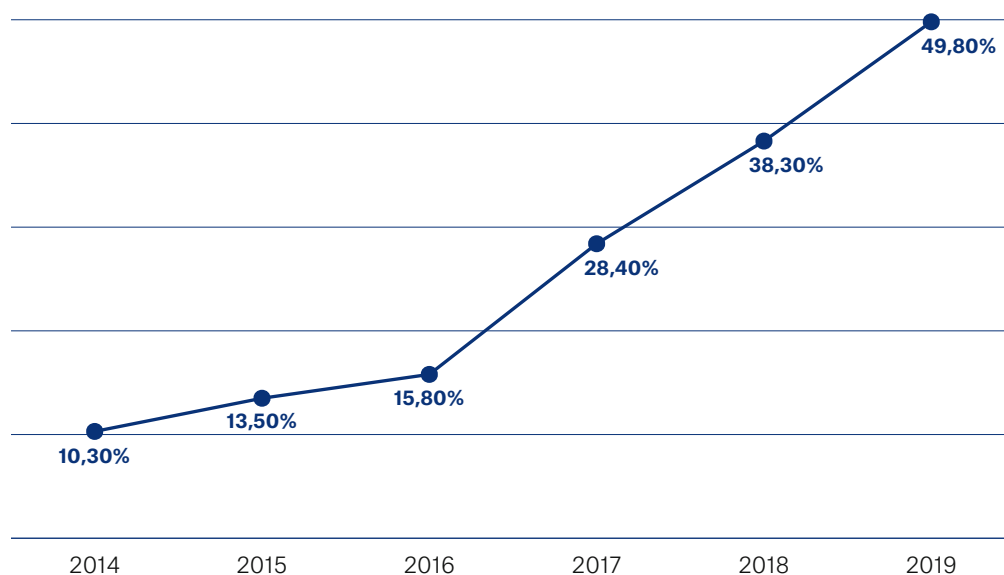
Segons l'Índex d'Economia i Societat Digital (DESI) del 2020, en els dos indicadors principals que difereixen en la velocitat de transmissió, >30 Mbps i >100 Mbps, s'observa la fractura existent entre el món rural i la mitjana estatal, sobretot a internet de molt alta velocitat, on la diferència assoleix els 34 punts percentuals.

Malgrat aquestes dades, del 2018 al 2019 la bretxa en la cobertura de >30 Mbps es va reduir en gairebé 33 punts percentuals. El juny del 2019 la cobertura arribava al 86,6% de la població, i això incloïa aproximadament més de 7 milions de persones que vivien en municipis amb una densitat de població de menys de 100 habitants/km², quasi 3 milions més que el 2018. També ha minvat la diferència en la cobertura de xarxes ultraràpides, de més de 100 Mbps, tot i que en una mesura més limitada. L'augment de la cobertura de 100 Mbps a les zones rurals ha estat de

12 punts percentuals, del 38% al 48,8%. Des del 2014 aquesta cobertura ha passat de ser pràcticament inexistent a arribar, cinc anys després, gairebé a la meitat de la població rural.

Gràfic 11. **La fractura ha minvat en la cobertura de xarxes de molt alta velocitat**

Cobertura de 100 Mbps a les zones rurals (percentatge), 2014-2019
Densitat de població inferior a 100 habitants / km²

Font: Informe anual sobre la cobertura poblacional de la banda ampla en España, Ministeri d'Economia i Empresa, 2020.

No obstant això, la cobertura no és suficient. La fractura digital entre el món rural i l'urbà també s'explica per l'indicador d'implantació de la banda ampla, mesurat com a percentatge de llars que contracten serveis de connexió a la xarxa.

Per a aquest indicador, les dades més recents, que provenen de l'Enquesta sobre equipament i ús de tecnologies d'informació i comunicació a les llars, feta per l'INE el 2020, reflecteixen que el 95,3% de les llars enquestades disposen de connexió de banda ampla.

Els darrers anys s'ha reduït la bretxa dels municipis rurals quant a les llars amb connexió a internet. El 2020 la diferència és de 3 punts si comparem aquests municipis amb el total i d'una mica més de 4 punts si els comparem amb els municipis urbans. Si parlem de connexió amb banda ampla fixa, però, la diferència s'eixampla a més de 8 punts respecte al total i a quasi 12 respecte als municipis urbans. A les àrees rurals, el percentatge de llars amb connexió de banda ampla únicament mòbil és del 18,6%, 5 punts més que el total i 8 punts més que en l'àmbit urbà.

La fractura també es manifesta en el fet que l'equipament en productes tecnològics a les llars de les àrees rurals és més baix. En aquest cas, la diferència és de 6 punts respecte a la mitjana estatal i de 10 punts quan fem la comparació amb els municipis urbans. A Espanya, el 2020 el 81,4% de llars disposaven d'alguna mena d'ordinador, 5 punts més que el 2015. Als municipis de menys de 10.000 habitants, però, la xifra és del 75,3% de les llars, 5,5 punts menys que el total, però des del 2015 ha augmentat 6,3 punts, és a dir, que ha experimentat un creixement més ràpid que la mitjana.

11

La fractura a debat: l'impacte de la covid-19 en l'equilibri del rural i l'urbà

Hi ha signes clars que la covid-19 i el canvi de vida que ha imposat té un impacte en l'equilibri entre els entorns rural i urbà, tal com els coneixem. Encara és d'hora, però, per avaluar fins on arriba aquest impacte. La pandèmia ha mostrat com la concentració humana pot provocar la ràpida expansió de les malalties. Viure a prop de la naturalesa, amb menys risc de contagi i d'una manera més econòmica, ha esdevingut una opció que alguns ja han pres i que uns altres sospesen.

La covid-19 i el canvi de vida
que ha imposat té un impacte en l'equilibri entre els
entorns rural i urbà

Un altre efecte de l'actual pandèmia és el creixement del teletreball. Segons l'article «[El teletrabajo en España](#)», elaborat per Brindusa Anghel, Marianela Cozzolino i Aitor Lacuesta per al Banc d'Espanya (2020), l'any 2019 el nostre país encara es trobava a la cua de la Unió Europea en la implantació del teletreball. L'any 2020 aquest panorama va canviar completament. Segons una nota de premsa de Randstad del 17 de setembre del 2020 sobre l'evolució del teletreball en relació amb l'any anterior («[Tres millones de españolas teletrabajan de manera habitual, el triple que el año pasado](#)»), el 16,2% del total dels ocupats treballaven més de la meitat dels dies des de casa, la qual cosa representava 11,4 punts més que el 2019. L'estudi destacava que 3.015.200 ocupats teletreballaven de manera habitual, és a dir, que més de la meitat dels dies que treballaven ho feien des de casa. Aquest volum representa un 216,8% d'augment respecte al que s'havia registrat el 2019.

Les empreses i els treballadors es van haver d'adaptar molt ràpidament a una manera de treballar ben poc arrelada a la nostra societat. Ho han fet, i els avantatges tant per a les empreses (menys necessitat d'espai físic) com per als treballadors (més capacitat de conciliació de la vida laboral i personal) s'han posat de manifest. Els avantatges derivats del teletreball, però, també han vingut acompanyats de desigualtats, com ara una càrrega més gran de conciliació per a les dones.

Els avantatges derivats del teletreball, però, també han vingut acompanyats de desigualtats, com ara una càrrega més gran de conciliació per a les dones

El teletreball crea un nou segment de professionals que poden decidir desplaçar la residència principal a zones més tranquil·les i barates que la gran ciutat, amb tots els avantatges que això pot comportar tant per a ells com per a les famílies, i anar a la ciutat un o dos cops per setmana, quan sigui necessari per a la feina.

El març del 2021 Pablo Rodero analitzava en un article publicat a 20 Minutos, «La pandèmia repuebla la España rural», com el nou context laboral havia dut molts joves a abandonar les grans ciutats, cosa que havia donat una nova vida al camp. L'article exposa el cas de diversos joves que havien abandonat la ciutat perquè, amb els diners de l'ERTO, no es podien permetre viure-hi. El mateix mes, L. Núñez exposava a El Diario de Burgos que diversos ajuntaments estaven abordant la rehabilitació de cases davant un augment de la demanda d'habitatges, i informava que a 29 pobles de la Ribera del Duero el nombre d'habitants augmentava. Per respondre a la demanda d'habitatges generada l'últim any, molts municipis de la comarca estaven venent parcel·les.

El gener del 2021, el programa Comando Actualidad de RTVE va presentar el reportatge Pueblos que reviven: ¿la solución a la España más vaciada? Aquesta crònica exposava que l'opció de viure al camp havia augmentat el 30% durant la crisi, que el cens dels pobles havia augmentat a causa de la pandèmia, el teletreball i la necessitat d'espais oberts, i que fins i tot alguns pobles havien reobert les escoles. Però també es plantejava si ens trobem davant d'un canvi de paradigma o si aquesta nova tendència té data de caducitat.

El setembre del 2020, un article de Núria Segura Insa publicat a El Nacional, titulat «La magnitud de la migració de la ciutat al poble per la Covid-19», aportava dades de petits municipis i d'iniciatives que propicien l'increment de la seva població. Aquest és el cas de Riner, un municipi del Solsonès de 200 habitants on s'han empadronat 30 nous residents, o de Gósol, al Berguedà, que ha tingut un increment considerable de nous infants inscrits a l'escola. L'interès també l'han notat a l'Associació de Micropobles de Catalunya, on s'ha incrementat exponencialment el nombre de correus electrònics que reben de persones interessades a obrir nous projectes en el món rural.

També el setembre del 2020, en un text per a l'agència SINC, Lucía Caballero es demanava si la població aniria a viure al camp en el context de la pandèmia. La periodista no estava gaire segura de la resposta i recordava que en el món rural no és pas tot idíl·lic. La manca de connectivitat d'alta velocitat, entre altres serveis bàsics, posa fre a aquest desig d'una part de la població. No obstant això, l'autora aportava la dada publicada per idealista.com sobre l'interès creixent (el 13,2%

entre gener i agost del 2020) de l'interès per adquirir un habitatge en una localitat de menys de 5.000 habitants.

El juny del 2020, un article de Julio Núñez publicat a El País abordava com la ruralització havia agafat empena com a condició per a emprendre un negoci. La consolidació del teletreball, el creixement del comerç electrònic i l'impuls del sector logístic fan que obrir un negoci fora de les grans ciutats sigui una oportunitat més rendible que no abans de la pandèmia. En són una bona prova els centenars de consultes que havia rebut l'Associació de Treballadors Autònoms durant l'últim mes: «La setmana passada, per exemple, vam rebre 93 trucades d'interessats que volien capitalitzar l'atur per engegar un negoci al seu poble. És clar que s'acosta una crisi molt gran i, com va passar el 2008, és més fàcil crear el teu propi lloc de treball que no pas trobar-ne un».

Ens podem demanar si aquest «èxode» recent de les ciutats al camp tindrà un efecte permanent o si, al contrari, un cop superada la pandèmia, les persones que s'han desplaçat a les zones rurals tornaran a la ciutat.

La consolidació del teletreball,
el creixement del comerç electrònic i
l'impuls del sector logístic fan que obrir un negoci
fora de les grans ciutats sigui una oportunitat
més rendible que no abans de la pandèmia

El desafiament d'atreure població a les àrees rurals ja ha començat. El repte següent serà fer-hi arrelar aquesta població i, per a això, no hi ha cap més via que la de superar la fractura en els serveis bàsics i en les oportunitats laborals que ofereixen el món rural.

12 Mesures per assolir el desenvolupament rural i la cohesió territorial

L'antecedent més remarcable de la lluita reivindicativa del món rural es remunta al 1999, quan es va constituir la plataforma ciutadana Terol Existeix. La plataforma es va formar per posar de manifest la desatenció de l'administració davant les necessitats més apressants de la província: millora de les infraestructures, nous hospitals, més ajudes per a l'agricultura, més oferta educativa o mesures per a generar ocupació, entre altres.

No s'han aconseguit gaires d'aquestes reivindicacions, però la plataforma ha contribuït, i molt, a la visibilitat del «problema rural». Avui dia hi ha 160 plataformes de les 25 províncies de l'Espanya buidada, i Terol Existeix té representació al Congrés dels Diputats des de les eleccions generals del 2019.

No hi ha dubte que la majoria de ciutadans prenen consciència del problema i el debat públic irromp amb força a partir del 2016, amb l'èxit editorial de l'assaig *La España vacía*, de Sergio del Molino. La força del moviment contra la despoblació de les zones rurals és tal que el gener del 2017 la Conferència de Presidents va aprovar l'elaboració de l'Estratègia nacional enfront del repte demogràfic.

Actualment hi ha una gran quantitat de polítiques i fons previstos per assegurar la cohesió social i el desenvolupament de les àrees rurals. Provenen, d'una banda, dels programes de desenvolupament rural del Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació, que compten amb el finançament del Fons Europeu Agrícola de Desenvolupament Rural (FEADER); de l'altra, del Ministeri de Política Territorial i Funció Pública, a través de la seva Estratègia nacional enfront del repte demogràfic, i, finalment, del Ministeri per a la Transició Ecològica i el Repte Demogràfic, amb els fons [Next Generation EU](#). Tambien son varias las comunidades autónomas que van aprobando medidas para compensar las zonas rurales golpeadas por la despoblación.

Les polítiques i els programes de desenvolupament del món rural estan marcats per la Comissió Europea mitjançant la contribució de la política agrícola comuna (PAC) als objectius de desenvolupament rural de la UE, i són finançats pel FEADER. El [pressupost del FEADER per al període 2021-2027](#) puja a 95.500 milions d'euros, i això inclou una injecció de 8.100 milions d'euros de Next Generation UE, l'instrument de recuperació per contribuir a afrontar els desafiaments plantejats per la pandèmia de la covid-19. Per acollir-se a aquest programa, cada estat membre elabora el seu programa de desenvolupament rural (PDR) i pot triar, a l'hora de dissenyar les seves estratègies, entre una sèrie

de mesures polítiques generals que compleixen una o més de les prioritats del FEADER.

A Espanya, és el Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació el que, mitjançant la Conferència Sectorial d'Agricultura i Desenvolupament Rural, elabora els PDR periòdicament. El nou PDR per al període 2021-2026 es troba en procés d'elaboració i s'ha d'ajustar a la proposta de reforma de la PAC de la Comissió Europea de juny del 2018.

L'Estratègia nacional enfront del repte demogràfic, elaborada pel Comissionat del Govern enfront del Repte Demogràfic (Ministeri de Política Territorial i Funció Pública), es va aprovar al Consell de Ministres el març del 2019. L'estratègia té un caràcter global i transversal i incorpora una perspectiva multidisciplinària i demogràfica en l'anàlisi de les actuacions sectorials. Les seves directrius se centren en les tres qüestions demogràfiques acordades en la Conferència de Presidents: despoblació, envelliment i efectes de la població flotant.

Finalment, podem assenyalar que, arran de la crisi sanitària i econòmica generada per la covid-19, el Consell Europeu del 21 de juliol del 2020 va aprovar la dotació de 750.000 milions d'euros per al fons de recuperació Next Generation EU. Aquest fons, l'objectiu del qual és ajudar els països membres a superar la crisi, no substitueix els fons estructurals. A Espanya li corresponen 150.000 milions d'euros d'aquests fons. Per a la distribució d'una part d'aquests fons, el govern ha elaborat el Pla de recuperació, transformació i resiliència, que ha de guiar l'execució de 72.000 milions d'euros de fons europeus fins al 2023 i que mobilitzarà els pròxims tres anys el 50% dels recursos amb què compta Espanya gràcies a l'instrument Next Generation EU. El pla s'estructura entorn de quatre eixos transversals, un dels quals és la cohesió territorial.

El març del 2021 el govern va aprovar 130 mesures per afrontar el repte demogràfic, en línia amb l'Agenda 2030 d'Objectius de Desenvolupament Sostenible de les Nacions Unides. Les mesures s'articulen entorn dels deu eixos següents:

- ▶ Impuls a la transició ecològica.
- ▶ Transició digital i connectivitat plena (especialment mitjançant 5G).
- ▶ Desenvolupament i innovació al territori.
- ▶ Impuls del turisme sostenible.
- ▶ Igualtat de drets i oportunitats.
- ▶ Foment de l'emprenedoria.
- ▶ Reforç dels serveis públics i impuls de la descentralització.

- ▶ Benestar social i economia de la cura.
- ▶ Promoció de la cultura.
- ▶ Reformes normatives i institucionals per incorporar la perspectiva demogràfica en la presa de decisions al si de les administracions.

Es tracta d'un pla que compromet la inversió de fins a 10.000 milions d'euros en el període 2021-2023, tot canalitzant una part dels fons europeus Next Generation EU, que també incorporen aquesta nova sensibilitat.

Finalment, podem esmentar, pel seu interès, diverses iniciatives publicoprivades d'innovació social en el medi rural:

Labean.

Aquest projecte, promogut pel Govern Basc i la Fundació Hazi per a les comarques d'Enkarterri, Muntanya Alabesa i Añana, pretén contribuir a la generació i la consolidació d'activitats econòmiques i d'ocupació, a la millora del benestar de la societat rural, a l'assentament de la població i a la transformació del territori. L'objectiu de les actuacions és aprofitar les oportunitats existents a cada comarca; per a això, es conceben nous models de negoci, s'impulsen projectes ja existents i es valoren els recursos locals, amb la participació de les entitats locals de dinamització i cohesió territorial. Així mateix, el projecte pretén promoure diferents col·laboracions entre els àmbits públics i ajudar a concebre noves formes de governança.

Navarra Rural Social Innovation Lab.

Aquesta iniciativa, promoguda pel Govern de Navarra i gestionada per l'empresa social El Hueco, persegueix un canvi estructural en els models de col·laboració i innovació en entorns rurals. Hi participen també les entitats locals i els agents de l'àmbit local, a fi d'aconseguir el desenvolupament econòmic, potenciar la innovació social i incrementar la qualitat de vida dels ciutadans i la cohesió territorial.

Holapueblo.

Aquesta plataforma, promoguda per Correus, el grup Red Eléctrica i Almanatura, pretén posar en contacte petits municipis de tot Espanya que vulguin acollir emprenedors amb persones que cerquen un lloc per instal·lar-se i engegar-hi un petit negoci, que ha de ser innovador, amb impacte social i sostenible.

Pastoreo enRED.

Aquest projecte pilot, promogut pel grup Red Eléctrica i Agrovidar, pretén incorporar la ramaderia extensiva al manteniment de les infraestructures elèctriques i introduir la gestió de dades en les tasques de pasturatge. Tot plegat a fi de preservar el valor dels ecosistemes de l'entorn, i amb una atenció especial a la protecció de les races autòctones en perill d'extinció.

CTIC RuralTech.

Projecte promogut per la Fundació CTIC (Centro Tecnológico de la Información y la Comunicación) a la vall de Peón (Astúries). A partir del concepte de llogarets connectats, i sobre la base de la tecnologia, pretén aportar innovació a l'agroramaderia i la indústria de primera transformació, atreure nous pobladors, promoure el turisme de nínxol basat en recursos de l'entorn i potenciar els serveis de proximitat.

Fundació "la Caixa"